

УДК 81' 255.2: 6 (043.2)

Гузь А. М.

Національний авіаційний університет, Київ

ТРАНСКОДУВАННЯ ЯК СПОСІБ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОЇ АВІАЦІЙНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Стаття присвячена питанням дослідження процесу перекладу англійської авіаційної термінології за допомогою транскодування. Таке дослідження дало змогу дослідити роль транскодування при перекладі специфічної авіаційної термінології з англійської мови на українську.

Термінологічні системи англійської та української мов дуже різняться. Основні відмінності полягають в особливостях типологічної структури та граматичної будови мов, нормах і традиціях письмового наукового мовлення.

Саме з цієї причини доводиться звертатися до засобів перекладу, за яких зміст оригіналу залишається незмінним, а змінюються лише лексичні форми його вираження. До таких прийомів належать транскодування, калькування, антонімічний переклад, описовий переклад та інші.

Авіаційні термінологічні системи англійської та української мов не лише різняться на граматичному, лексичному та стилістичному рівнях, але й мають різний вік та рівень лінгвістичного розвитку.

Англійська авіаційна термінологічна система відрізняється значним багатством синонімічного ряду, а також багатозначністю та багатоконпонентністю термінів. Крім того, авіаційна лексика англійської мови є надзвичайно рухомих компонентом термінологічного складу мови, тобто терміни мають тенденцію видозмінюватись – застарілі терміни зникають, з'являються терміни-неологізми.

Українська авіаційна термінологія є відносно молодою терміносистемою. Це пояснює недостатню кількість українських лексичних відповідників при перекладі англійської авіаційної термінології, її однозначність та тяжіння до запозичень відповідників із російської авіаційної термінології.

Зіставлення англійських та українських термінів засвідчує, що в більшості англійських авіаційних термінів існує лише один український еквівалент (*landing gear* – *шасі*; *undercarriage* – *шасі*; *chassis* – *шасі*).

При цьому, деякі англійські терміни мають два або три відповідника, а ціла низка термінів

не знаходить відображення в українських словниках. Це, безперечно, є серйозною проблемою у галузі перекладу авіаційної термінології.

Суттєвою також є проблема добору одного або декількох варіантів перекладу іншомовного терміну. Звісно, якщо є лише один відповідник, то ситуація не викликає труднощів для перекладача, оскільки необхідно тільки перевірити адекватність заміни в контексті. За наявності декількох еквівалентів необхідно обрати найбільш адекватний у певному контексті, що є непростою завданням через можливу невідповідність термінологічних систем і часто через неналежний рівень перекладних словників.

Стикаючись із подібними труднощами у процесі перекладу компетентний перекладач повинен адекватно оцінити ситуацію та обрати найбільш підходящий спосіб перекладу іншомовного еквівалента.

Поруч із проблемами, які з'являються власне через розбіжності у структурі та типології мов, у їхніх граматичних та лексичних системах, існують також проблеми, пов'язані із рівнем розвитку однієї термінологічної системи порівняно з іншою.

Існуючі проблеми та труднощі перекладу вирішуються за допомогою окремих способів перекладу, серед яких виділяють наступні:

- калькування;
- антонімічний переклад;
- описовий переклад;
- транскодування тощо.

Під терміном калькування розуміється дослівний або буквальний переклад (*waveguide* – *хвильовід*). Часто використовується і напівкалькування, що являє собою часткове запозичення слів та виразів, які складаються частково з елементів вихідної мови, частково з елементів мови перекладу. Такий спосіб перекладу не завжди відображає зміст певного

терміна, тому перекладач повинен користуватися даним прийомом у крайніх випадках, з метою уникнення викривлення змісту терміну мови оригіналу.

Антонімічний переклад – це такий переклад, коли форма слова або словосполучення замінюється на протилежну (позитивна – на негативну і навпаки), а зміст одиниці, що перекладається, замінюється, в основному, подібним (*stator vane* - *нерухома лопатка*).

Описовий переклад – це такий прийом перекладу нових лексичних елементів вихідної мови, коли слово, словосполучення чи термін замінюється в мові перекладу словосполученням, яке адекватно передає зміст цього слова або словосполучення (терміна) (*backhaul* - *перевезення в одному напрямку, включаючи ділянку маршруту в зворотному напрямку*).

Серед названих способів значною популярністю під час перекладу термінів користується транскодування, тобто такий спосіб перекладу, коли звукова та/або графічна форма слова вихідної мови передається засобами абетки мови перекладу. Транскодування термінів відбувається в тих випадках, коли в культурі і, зокрема, науці країни мови перекладу відсутнє відповідне поняття і відповідний перекладний еквівалент, а перекладач не може підібрати слово або слова в мові перекладу, які б адекватно передавали зміст поняття і відповідали вимогам до термінотворення.

В.І.Карабан, а також Ж.А.Голікова розрізняють чотири види транскодування:

1) Транслітерація (передача графічної форми елемента вихідної мови літерами мови перекладу): *autopilot* – *автопілот*; *indicator* – *індикатор*; *stringer* – *стрингер*; *spoiler* – *спойлер*; *rotor* - *потоп*.

Необхідно зазначити деякі особливості у перекладі цих слів-термінів, а саме: 1) подвоєння приголосних між голосними не передається, як, наприклад, *commutator* - *комутатор*; 2) літера *r* у кінці зазвичай передається, незалежно від того, чи вимовляється вона у слові-джерелі, наприклад, *rotor*.

2) Транскрибування (передача звукової форми елемента вихідної мови літерами мови перекладу): *aerodrome* – *аеродром*; *fuselage* – *фюзеляж*; *cabotage* – *каботаж*.

Цьому шляху перекладу властива така особливість у перекладі українською мовою, як передача в будь-якому випадку літери *r*, наприклад, *driver* – *драйвер*.

3) Змішане транскодування (переважне застосування транскрибування із елементами транслітерування): *interface* – *інтерфейс*; *biplane* – *біплан*; *aerodyne* – *аеродин*.

4) Адаптивне транскодування (адаптація елемента вихідної мови до фонетичної або граматичної структури мови перекладу): *navigation* – *навігація*; *profile* – *профіль*; *turbulence* – *турбулентність*.

Адаптивне транскодування є найпоширенішим типом цього способу перекладу. Це можна пояснити розбіжністю у фонетичній та граматичній структурах мов: англійська – переважно аналітична, українська – переважно синтетична. Тому, у деяких випадках переклад адаптується до фонетичної, а в інших – до граматичної структури української мови.

Цьому шляху перекладу притаманні наступні особливості: 1) використання в українській мові пом'якшення в кінці слова, яке відсутнє в англійському слові, наприклад, *module* - *модуль*; 2) наявність родового закінчення в мові перекладу, наприклад, модифікація; 3) подвоєння приголосних між голосними не передається в українській мові.

У випадку фонетичної адаптації за основу перекладу береться транскрибування або транслітерування (частіше) та відбувається додавання та/або заміна однієї фонемі і відповідної графемі на іншу.

На відміну від змішаного типу транскодування, “німе” *e* транслітерується і замінюється на літеру *a*. Поява ознаки жіночого роду в українських відповідниках термінологічних одиниць може бути приводом для віднесення цієї групи термінів також до адаптивного граматичного транскодування.

Особливої уваги вимагає переклад скорочених термінів, абревіатур та акронімів, які також часто перекладаються за допомогою транскодування.

Якоїсь певної закономірності щодо вибору між транскодуванням та перекладом повних форм відповідних скорочень, очевидно, немає, однак слід зауважити, що існує тенденція до транскодування англійських широко вживаних скорочень, що позначають великі організації, агентства, об'єднання, організації тощо.

ICAO - *International Civil Aviation Organization* - *ІКАО* - *Міжнародна організація цивільної авіації*,

AEROSAT - Aeronautical Satellite Council - АЕРОСАТ - Рада з використання супутників для потреб авіації,

AFIL - air-filed flight plan - АФІЛ - переданий з борту план польоту,

AIKMA - International Association of Aircraft Manufacturers - АІКМА - Міжнародна асоціація конструкторів авіаційної промисловості,

INSERFA - uncertainty phase - ІНСЕРФА - стадія непевності.

В результаті такого прийому передачі абrevіатур народжується не мотивована з точки зору МП одиниця: *EUROCONTROL - European Organization for the Safety of Air Navigation*, досить закономірне скорочення в МП, якщо перекласти його на українську, то отримуємо *ЄОЗБА - Європейська організація із забезпечення безпеки авіонавігації*.

Транскрипція вихідної форми допустима лише в тих випадках, коли це скорочення є назвою організації, агентства, компанії, тобто не має відповідника в мов, якою перекладають. Так, наприклад, авіаційна компанія *BOAC (British Overseas Airways Company)* українською звучить як *Бріміш оверсіс еруейтз компані*.

Також цей спосіб використовується при передачі акронімів українською мовою. Наприклад, англійський акронім *EAGLE (elevation angle guidance equipment)* передається як «Ігл», тобто передається вимова самого слова, яка просто співпадає зі словом, що позначає птаха - орел, *TAIL - tail wind - ходовий вітер*, *STAR - standard terminal arrival route - стандартний маршрут входження в зону аеродрому*, *MAP - modular avionics packaging - модульне компонування бортової радіоелектронної апаратури*.

Такі способи використовуються, але рідко в авіаційних текстах, за винятком назв різноманітних фірм та авіаційних підприємств різних країнах світу. Назви авіакомпаній можуть транслітеруватися: *WIZZ Air - ВІЗ Еір*, *KLM - Кей Ел Ем*.

Використовується також перенос скорочення у його оригінальній формі у текст перекладу, нерідко у сполученні з пояснювальним загальним словом: *DIP - корпус типу DIP*, *SPADE system - система SPADE - супутникова система станційного доступу з частотним ущільненням незакріплених каналів*. Найчастіше перенос оригінальної форми скорочення до тексту перекладу використовується тоді, коли у мові відсутній адекватний відповідник.

Транскодування авіаційної термінології вносить значний вклад у глобалізацію світової терміносистеми, таким чином надаючи термінам єдиної звукової або візуальної форми.

Однак, деякі мовознавці, намагаючись зберегти самотність та неповторність української мови, звертаються до старих словників та наполягають на впровадженні суто українських слів на позначення тих чи інших термінів. Наприклад, *airdrome - лєтовище (а не аеродром)*, *aviation - авіація (а не авіація)*, *air engine - авіарушій (не авіадвигун)*, *anemoscope - вітровказ*, *indicator - передавач (а не індикатор)*.

Однак, тенденція до перекладу транскодуванням все ж позначається на українській термінологічній системі, створюючи таким чином значну кількість інтернаціоналізмів.

Багато інтернаціоналізмів можна адекватно передати мовою перекладу на основі їх звукової форми. Такий спосіб перекладу, який називають транскрибуванням, забезпечує передачу лексичного значення багатьох інтернаціоналізмів, які походять з англійської, французької та деяких інших мов, в основу орфографічної системи яких покладено історичний або етимологічний принцип: *bloom - блюм*, *computer - комп'ютер*.

Усі мови запозичують інтернаціоналізми згідно з власними історично встановленими традиціями. У результаті будь-який інтернаціоналізм, з якої б мови він не походив і незалежно від мови джерела, з якої його перекладають, матиме одну й ту саму мовну форму та будову в мові перекладу.

При перекладі шляхом практичного транскрибування прикметники, прислівники та дієслова часто додають в українському варіанті дериваційні або флективні афікси: *condenser - конденсатор*, *automatic - автоматичний*.

Проте, деякі інтернаціоналізми мають в англійській мові більш складну будову, ніж в українській: *analysis - аналіз*.

Таким чином, транскодування може створювати непорозуміння шляхом цілковитого викривлення змісту. Невміло застосований прийом транскодування призводить до появи т.з. псевдоінтернаціоналізмів.

Слова, які асоціюються або ототожнюються в мові джерела та в мові перекладу у зв'язку з подібністю в плані вираження, а в плані змісту або за вживанням неповністю відповідають або навіть повністю не відповідають одне одному,

отримали у французькому мовознавстві назву „*faux amis du traducteur*” – „фальшиві (хибні) друзі перекладача”. Цей термін закріпився в англійському („*translator's false friends*”), а також українському і російському мовознавстві. Перед паралельно вживаними назвами фр. *traquenards*, англ. *language traps* (мовні пастки), англ. *misleading words of foreign origin*, нім. *irreführende Fremdwörter* (іноземні слова, що вводять в оману) та англ. *deceptive cognates* (когнати, що обманюють) термін ФДП має ту перевагу, що дозволяє описати всі слова даного типу, не обмежуючись поодинокими випадками.

ФДП, на відміну від справжніх інтернаціоналізмів, перекладають не шляхом транскодування (транслітерації чи транскрибування), а шляхом пошуку словникових відповідників. Однозначні ФДП мають тільки один перекладний еквівалент (однозначний еквівалент): *billet* - *заготовка*, *transformer* - *трансформатор*.

У широкому сенсі ФДП є проявом психолінгвістичного змішання мов, а саме - інтерференції, тобто уподібнення в мовній свідомості нерідної мови строю рідної, часткового ототожнення і змішання двох мовних систем, що веде до помилок у мовленні іноді однієї, а іноді й обох мов.

Історично ФДП є результатом взаємного впливу мов, або виникають в результаті випадкових збігів. Загальна кількість ФДП та роль кожного з можливих джерел в їх виникненні виявляються різними для кожної конкретної пари мов, залежно від їх генетичних та історичних зв'язків.

В англійській та українській мовах слова такого типу нараховують кілька тисяч і в більшості випадків становлять прямі чи опосередковані запозичення із спільного джерела. Часто це інтернаціональна чи псевдоінтернаціональна лексика чи паралельні утворення від таких запозичень. Значно менше представлені результати власне українсько-

англійських контактів: слова англійського походження в українській мові та українського походження в англійській.

Отже, проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що під час перекладу англійської авіаційної термінології українською мовою виникає ряд труднощів, які перекладач усуває за допомогою різних засобів та прийомів. Серед таких прийомів важливе місце займають саме лексичні засоби перекладу авіаційних термінів, оскільки вони є одночасно простим та ефективним способом подолання невідповідностей на лексичному рівні англійської та української мовних систем.

Транскодування як перекладацький прийом має велике значення для формування авіаційної терміносистеми мови перекладу, таким чином сприяючи розвитку галузі перекладу авіаційної літератури, а також створює умови для формування уніфікованої системи авіаційних термінів, тобто для виникнення єдиної глобальної термінологічної бази.

Список літератури

1. *Борисова Л.І.* Основні проблеми науково-технічного перекладу. – М.: МГУ, 2003. – 208 с.
2. *Карабан В.І.* Переклад англійської наукової і технічної літератури. Ч. II / Карабан В. І. – Вінниця: Нова книга, 2001. – 303 с.
3. *Методичні вказівки.* До курсу «Перекладацький аналіз науково-технічного тексту» на тему «Інтернаціоналізми та «фальшиві друзі перекладача» в науково-технічній літературі» (для спеціальності «Переклад») / Уклад.: Л.М. Ангарова, О.М. Васильєва; ПДТУ. – Маріуполь, 2005. – 34 с.
4. *Рецкер Я.И., Бархударов Л.С.* Курс лекцій по теорії переклада. – М.: Международные отношения, 1968. – 126 с.
5. *Російсько-українсько-англійська авіаційна термінологія.* Посібник. Укладач Д.Г. Бабейчук. – К.: Дієслово, 1997. – 160 с.
6. *Шелудько І., Садовський Т.* Словник технічної термінології. — К.: Державне видавництво України, 1928. – 588 с.